

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Militair ingrijpen in de binnenlandse politiek een kader voor analyse

Kroes, R.

Citation

Kroes, R. (1970). Militair ingrijpen in de binnenlandse politiek een kader voor analyse. *Acta Politica*, 5: 1969/1970(2), 105-123. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451205>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451205>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

verbonden aan het Polemologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Groningen.

Drs. J. J. *Godschalk* studeerde politieke en sociale wetenschappen en sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij was parlementair redakteur bij de *Haagse Post* en redakteur buitenland bij het *Algemeen Handelsblad*. Thans is hij wetenschappelijk medewerker bij de afdeling voorlichtingskunde van de Landbouwhogeschool te Wageningen.

Prof. mr. J. van der *Hoeven* studeerde rechten aan de Universiteit van Amsterdam waar hij in 1958 promoveerde op *De Plaats van de Grondwet in het Constitutioneel Recht* (Zwolle, 1958). Na een loopbaan als advocaat werd hij in 1960 benoemd tot hoogleraar in het Nederlands staatsrecht aan de Universiteit van Amsterdam. Van 1964 tot 1968 was hij rector magnificus van deze universiteit. Publicaties o.a.: *Regelmaat en Norm* (oratie) (Zwolle, 1960), *Enkele Hoofdzaken van het Canonieke Recht* (Utrecht, 1963), *Preadvies over Pseudo Wetgeving* (Zwolle, 1966), *Huishouding der Gemeente en Verantwoording aan de Gemeenteraad* (Alphen a.d. Rijn, 1967).

Dr. I. *Lipschits* studeerde politieke en sociale wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam en aan de Sorbonne. Hij promoveerde in 1962 op *La Politique de la France au Levant, 1939—1941*. Van 1961 tot 1966 was hij verbonden aan het Instituut voor Wetenschap der Politiek van de Universiteit van Amsterdam; van 1966 tot 1968 was hij gastdocent aan de universiteiten van Haifa en Jeruzalem; thans is hij verbonden aan het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken in Den Haag. Publicaties o.a.: *Links en Rechts in de Politiek* (Meppel, 1969).

Mr. drs. I. Th. M. *Snellen* studeerde politieke en sociale wetenschappen en rechten aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is werkzaam als bedrijfs-politicoloog op het secretariaat van de N.V. Philips Gloeilampen Fabriek in Eindhoven. Publikaties o.a. in *ACTA POLITICA* en *International Affairs*.

Prof. *Marvin Surkin* is assistant professor in de politicologie aan Adelphi University, Garden City, N.Y.

Drs. J. *Tegelaar* studeerde politieke en sociale wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is thans secretaris van de Raad voor de Ruimtelijke Ordening in Den Haag.

Mr. H. D. *Tjeenk Willink* studeerde rechten aan de Rijksuniversiteit te Leiden en aan de Universiteit te Parijs. Hij is thans wetenschappelijk medewerker bestuurskunde in de fakulteit der rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit te Leiden.

Prof. *Allan Wolfe* is assistant professor in de politicologie aan Old Westbury College, State University of New York.

ACTA POLITICA

TIJDSCHRIFT
VOOR
POLITICOLOGIE

jaargang V 1969/1970 afl. 2
januari 1970

R. Kroes	Militair ingrijpen in de binnenlandse politiek een kader voor analyse (p. 105)
A. Hoogerwerf	Een goed functionerend staatsbestel? (p. 124)
A. van Staden en F. N. Stokman	Niet-gebonden landen en oost-west tegenstellingen (p. 133)
A. Lijphart	Discussie (p. 165)
M. van Tijn— Koekebakker W. Brinkman W. Koomen	Onderzoeksproblemen (p. 173)
J. de Lange	Literatuur (p. 178)
M. Jansen	Nederland en een Europese Politieke Unie (p. 192)
C. P. van den Tempel	Stanley Hoffmann's kritiek op Morgenthau's politiek realisme (p. 199)
D. Easton	The new revolution in political science

ACTA

TIJDSCHRIFT VOOR POLITICOLOGIE

POLITICA

REDACTIE

Prof. dr. P. R. Baehr, Drs. D. Boonstra, Drs. L. P. J. de Bruijn, Dr. N. Cramer, Drs. G. H. van Es (secretaris), Dr. L. van der Land.

Dit tijdschrift wordt uitgegeven onder auspiciën van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek op gezag van haar commissie voor de publikatie, bestaande uit Prof. Dr. H. Daalder, Prof. Dr. H. Daudt, Prof. Dr. A. Hoogerwerf, Prof. Dr. G. Kuijpers.

BIJDRAGEN

en andere mededelingen voor de redactie zende men aan de redactie-secretaris, Drs. G. H. van Es, p.a. Instituut voor Wetenschap der Politiek, O.Z. Voorburgwal 187, Amsterdam-C (020-217878).

De kopij dient persklaar te worden ingezonden, in drievoud en in machineschrift.

BOEKEN TER RECENSIE

en boekbesprekingen zende men aan de boekenredacteur, Drs. D. Boonstra, p.a. Sociaalwetenschappelijk Instituut van de Vrije Universiteit, Koningslaan 22-24, Amsterdam-Z. Terugzending van ongevraagde recensie-exemplaren kan niet plaats vinden.

ADMINISTRATIE

Voor abonnementen en advertenties richt men zich tot de uitgevers J. A. Boom en Zoon, Hoofdstraat 87, Meppel (tel. 05220/1341). Postrekening 806864.

Acta Politica verschijnt driemaandelijks. De abonnementsprijs bedraagt f 22,50 per jaar (voor instellingen f 32,50 per jaar). Een studieabonnement kost f 14,- per jaar (maximaal gedurende 7 achtereenvolgende jaren). Losse nummers f 8,-.

Advertentietarieven: 1/1 pagina f 200,-; 1/2 pagina f 120,-; 1/4 pagina f 85,-. Bewijsnummers worden à f 2,- berekend.

Indien men het abonnementsgeld gireert voor een ander gelieve men op het girostrookjes duidelijk naam en adres van de abonnee te vermelden, ter vermijding van dubbele incasso.

MILITAIR INGRIJPEN IN DE BINNENLANDSE POLITIEK * EEN KADER VOOR ANALYSE

door R. Kroes

I INLEIDING

In een eerdere publikatie over conflicttheorieën¹ heb ik gepoogd twee conflictmodellen te integreren: een polariseringsmodel in de Marxistische traditie, in wezen een rang-equivalentiemodel, en een rang-inequivalentiemodel zoals uitgewerkt door verscheidene sociologen met name sedert de vijftiger jaren. De poging tot integratie heb ik samengevat in de serie definities, postulaten en stellingen die bij dit artikel zijn afgedrukt. Het artikel zelf beoogt de implicaties na te gaan van dit model voor de specifieke structurele context van het leger in zijn relatie tot het politieke systeem. De aandacht zal speciaal gericht zijn op één vorm van militair ingrijpen: de militaire staatsgreep.

We kunnen het model van de volgende kanttekeningen voorzien. Het uitgangspunt is dat individuen zich bij het bepalen van hun handelen mede laten leiden door een afweging van wat zij als hun belangen zien. Het model richt zich op die belangen die ontstaan door de deelneming van individuen in sociale structuren. Voorzover binnen die structuren sociale goederen als macht, status en klassepositie ongelijk verdeeld zijn, nemen wij aan dat deze ongelijkheid uiteenlopende belangen voor de deelnemers met zich brengt. Zij, wier aandelen klein zijn, zullen uit zijn op vergroting van hun aandelen; zij wier aandelen groot zijn, zullen verdere vergroting of behoud ervan beogen. Voorzover deze uiteenlopende belangen niet beide verwezenlijkt kunnen worden, zijn ze conflicterend. Als nu toch beide groepen zich hun belangen bewust zijn en hun handelen daarop afstemmen, geeft het model aan welke strategieën beide groepen ter beschikking staan en hoe het conflict verloopt.

Een centrale dynamische factor in het model is het ontstaan van groepen met pakketten ongelijksoortige (inequivalente) belangen. Het is een gegeven dat we zowel in termen van sociale mobiliteitstheorieën als van referentiegroepstheorieën kunnen weergeven. Op grond van sociale mobiliteit zijn de aandelen van deze groepen in zekere sociale goederen gestegen, terwijl hun overige aandelen onveranderd zijn gebleven. De stijging in aandelen maakt ze in die opzichten vergelijkbaar met groepen met uitsluitend grote aandelen. Het model nu postuleert dat de inequivalente groepen aan deze referentie de aan-

* Een enigszins afwijkende versie is gepubliceerd als 'Military Intervention in Domestic Politics: A Framework for Analysis'. Working Paper 133. Institute of Social Organization Studies. University of Chicago. May 1969.

¹ R. Kroes, 'Conflict and Radicalism: A Two-Stage Model'. Working Paper 132. Institute of Social Organization Studies. University of Chicago. May 1969.

POSTULATEN, DEFINITIES EN STELLINGEN

Postulaat I

Individueen die in het proces van sociale verdeling ongelijke aandelen in verschillende sociale goederen verkrijgen, zullen trachten de aandelen gelijk te maken in de zin dat de aanvankelijk kleinere aandelen gelijk worden aan de aanvankelijk grootste.

Definities

(1) De sociale goederen die in een samenleving verdeeld worden zullen we samenvatten onder de noemers klasse, status en macht.

(1.1) Klasse, of klassepositie, duidt aan het geheel van investeringen en economische opbrengsten, dat verbonden is aan een gegeven beroep op een gegeven ogenblik*.

(1.1.1.) Investerings geven aan de opleiding en kennis, vereist voor of verworven in de uitoefening van een beroep, de ervaring en bekwaamheden en tenslotte de anciënniteit.

(1.1.2.) Economische opbrengsten geven aan het inkomen dat een beroep met zich brengt alsook de carrièremogelijkheden die het biedt.

(1.1.3) Voorzover een klassepositie voortvloeit uit de werking van een arbeidsmarkt en daardoor een bepaalde marktpositie aangeeft, kunnen we in de marktpositie een onderscheid aanbrengen tussen een interne en een externe marktpositie.

(1.1.3.1.) De interne marktpositie verwijst naar de economische opbrengsten binnen de organisatie waarvan een beroep deel uitmaakt voor de investeringen die een individu gedaan heeft of zal doen.

(1.1.3.2.) De externe marktpositie verwijst naar de economische opbrengsten die geboden worden buiten de organisatie voor de investeringen die een individu gedaan heeft of zal doen.

(1.2.) Status duidt aan het prestige dat, naar de mening van een individu zijn beroep wordt toegedragen door voor hem relevante referentiegroepen.

(1.3.) Macht verwijst naar de gestructureerde toegang tot de besluitnemende instanties die een gegeven beroep verschaft.

(2) Iedere toeneming in het aandeel in sociale goederen van een individu kan beschouwd worden als een voorbeeld van sociale mobiliteit. Het proces dat leidt tot de vorming van een geheel van ongelijke aandelen zullen we primaire mobiliteit noemen, terwijl we het proces van rangequilibrering uit postulaat I secundaire mobiliteit zullen noemen.

(3) Het proces als aangeduid in de zes stellingen leidt tot wat we zullen noemen een conflictsituatie. De partij die zich in toenemende mate beroept op ascriptieve verdelingscriteria in de verdediging van zijn bedreigde positie zullen we rechts-radicaal noemen; de tegenpartij die zich heeft gericht op een fundamentele wijziging van de verdelingscriteria zullen we links-radicaal noemen.

(4) De alternatieven die de partij in een conflict openstaan, zullen we strategieën noemen. Ze houden in een evaluering van de middelen die beide partijen ter beschikking staan en de overweging van mogelijke acties en reacties van de tegenstander. Onder de middelen zijn begrepen zowel het gebruik van geweld als de dreiging daarmee.

Postulaat II

De verdeling van sociale goederen is in meer of mindere mate onderhevig aan *zero-sum* condities, zodanig dat een toeneming in het aandeel in sociale goederen van sommige individuen in meer of mindere mate een vermindering van de aandelen van anderen betekent.

(II.1) De mate waarin een verdeling onderhevig is aan *zero-sum* condities is afhankelijk van de wijze waarop sociale acteurs hun situatie definiëren.

(II.2) Sommige sociale goederen zoals status worden eerder gedefinieerd als onderhevig aan *zero-sum* condities dan andere sociale goederen.

Postulaat III

Sociale goederen worden verdeeld op basis van criteria die hetzij verbonden zijn aan sociale kenmerken — gewoonlijk aangeduid als ascriptieve criteria — of aan individuele prestaties.

Postulaat IV

De relatie tussen de mate van opwaartse mobiliteit, als gemeten in het aantal personen dat zijn aandeel in sommige sociale goederen vergroot, en de mate van relatieve deprivatie onder de niet-mobiele achterblijvers, is niet-lineair. Terwijl een aanvankelijke toeneming in mobiliteit een afnemende in relatieve deprivatie teweegbrengt, leidt een verdere toeneming in mobiliteit tot een toeneming in relatieve deprivatie.

Stellingen

(1) Anders dan een toeneming in primaire mobiliteit, zal een toeneming in secundaire mobiliteit gedefinieerd worden als een aantasting van de positie van diegenen met grote aandelen. De verdeling van de betrokken goederen zal in toenemende mate gedefinieerd worden als onderhevig aan *zero-sum* condities.

(2) Individuen die hun aandelen bedreigd achten zullen er in toenemende mate toe neigen ascriptieve verdelingscriteria te benadrukken.

(3) Naarmate ascriptieve verdelingscriteria geactiveerd raken, wordt opwaartse mobiliteit in toenemende mate geblokkeerd.

(4) Naarmate opwaartse mobiliteit geblokkeerd wordt, zullen zij die onderhevig zijn aan deze blokkering, er in toenemende mate toe neigen hun aanspraken op basis van hun grootste aandelen op te geven voor een radicale heroriëntering, gericht op een verandering van de bestaande verdelingscriteria.

(5) De primaire mobiliteit en de aanspraken op secundaire mobiliteit, waar zij toe leidt, zullen voor de niet-mobiele achterblijvers leiden tot een toeneming van gevoelens van relatieve deprivatie.

(6) De individuen wier opwaartse mobiliteit geblokkeerd raakt, zullen zich in toenemende mate oriënteren op de groepen relatief gedepriveerden waarmee ze kleine aandelen gemeen hebben.

* Dit geheel van samenhangende definities van het klassebegrip is geïnspireerd door D. Lockwood, *The Blackcoated Worker*. London: Allen and Unwin, 1958 en door W. G. Runciman, *Relative Deprivation and Social Justice*, London: Routledge and Kegan Paul, 1966. Een belangwekkende operationalisering is te vinden in O. Benoit, 'Statut dans l'Entreprise et attitudes syndicales des ouvriers', in: R. Boudon en P. Lazarsfeld (red.), *Le vocabulaire des sciences sociales*, Paris: Mouton, 1965.

spraak ontlene op vergroting ook van hun kleine aandelen — een aanspraak die bij de bezitters van grote aandelen zal leiden tot defensieve strategieën, uitmondend in pogingen voortgezette opwaartse mobiliteit te blokkeren.

Het ontstaan van de inequivalente groepen heeft nog een ander gevolg. Voorzover ze zich verwijderd hebben van groepen met wie ze aanvankelijk uitsluitend kleine aandelen gemeen hadden, zal bij de achterblijvers een gevoel van relatieve deprivatie worden versterkt op grond van referentie aan de gestegen groepen.

Het model postuleert tenslotte, dat de toenemende blokkering van hun aspiraties de inequivalente groepen er toe zal brengen hun referentie aan de groepen met uitsluitend grote aandelen op te geven voor een referentie aan de uitsluitend misdeelde groepen, in wier relatieve deprivatie zij een basis vinden voor een alliantie gericht op radicale wijziging van het bestaande systeem van verdeling.

Het model abstraheert van kenmerken van specifieke sociale contexten. We zullen daarom voor de deelnemers aan de sociale structuur van het leger moeten aangeven welke specifieke verschijningsvormen de sociale goederen van klasse, status en macht zouden kunnen aannemen. De toepassing van het model op deze context leidt tot hypothetische aanduidingen van de alternatieven die de betrokkenen ter beschikking staan in hun wedijver om aandelen in de sociale goederen. Het betoog zal, zoals wij al stelden, zijn toegespitst op een dezer alternatieven: gebruikmaking van de militaire staatsgreep.

II RELATIEVE AANDELEN EN REFERENTIEGROEPEN

De afweging van de rechtvaardigheid van een bepaald aandeel in de sociale goederen houdt een proces van vergelijking in, zowel intern, in de context van het totale pakket relatieve aandelen dat een individu heeft, als extern, dat wil zeggen een vergelijking met de aandelen van andere individuen. Dit proces van vergelijking wordt uitdrukkelijk genoemd in mijn definitie van status, maar ook de vaststelling van iemands klassepositie en macht houdt een dergelijk proces in. De toepassing van het theoretische kader op de specifieke sociale context van het leger eist dat we aangeven wat hier de relevante referentiegroepen zijn.

Wat betreft status, kunnen we allereerst onderscheiden de interne status als gedefinieerd en gehandhaafd binnen het leger zelf. De verdeling van status sluit nauw aan op de welomlijnde militaire hiërarchie van rollen, hoewel een toeneming in omvang en complexiteit van het leger deze welomlijnde verdeling kan aantasten en kan leiden tot een strijd om grotere aandelen. We kunnen vervolgens een externe statusdimensie onderscheiden: het prestige dat in een samen-

leving het militaire beroep wordt toegekend in vergelijking tot het prestige van andere beroepen en carrières. Ten derde onderstellen we een besef van nationale status dat speciaal onder militairen kan leven. De relevante referentiegroep hier is het internationale forum van naties die onderling tot een mate van overeenstemming komen over elkaars relatieve status. Tenslotte nemen we aan dat de status van het milieu van herkomst van een individu van invloed kan zijn op de evaluering van zijn huidige status, met name in situaties waar een sterke correlatie bestaat tussen beroep en milieu van herkomst. Met betrekking tot macht kunnen we soortgelijke onderscheidingen aanbrengen. Ten eerste kunnen we machtsverschillen waarnemen binnen het leger in de zin van onze definitie: verschillen in toegang tot de centra van besluitneming binnen het leger. Vervolgens zijn er verschillen in externe macht, op grond van verschillen in toegang tot de centrale besluitnemende instanties van het politieke systeem; relevante referentiegroepen hier zijn met name niet-militaire sociale belangengroepen die met het leger als geheel wedijveren om hun relatieve machtspositie te handhaven of te verbeteren. Dan is er de evaluering van de internationale machtspositie van een land waarvan we aannemen dat zij speciaal voor militairen zwaar weegt. Door het ontbreken van een welomlijnde internationale besluitnemende instantie, doen we er goed aan macht in dit verband in meer traditioneel Weberiaanse termen te definiëren, als het vermogen van een staat zijn wil in internationale aangelegenheden door te zetten ongeacht de tegenwerking van andere staten. Tenslotte kan de macht van het milieu van herkomst van militairen een relevante dimensie vormen.

Het begrip klasse, zoals eerder gedefinieerd, impliceert al de uitkomst van een proces van vergelijking en afweging. De begrippen interne en externe marktpositie zijn beide aanduidingen van een netto verschil tussen investeringen en opbrengsten. Het resultaat van de vergelijking van deze twee netto uitkomsten kan een individu meer of minder binden aan de organisatie waarbinnen hij werkt. Klassepositie, als samenvatting van zowel interne als externe marktpositie, zullen we in het vervolg van het betoog positief noemen als de interne marktpositie beter is dan de externe en negatief in het omgekeerde geval. Ook na deze afweging kan een klassepositie echter als relatief goed of slecht worden waargenomen in vergelijking met de klassepositie van andere groepen. Deze groepen kunnen zich binnen of buiten de organisatie bevinden afhankelijk van het feit of iemands klassepositie de organisatie waar hij werkt tot een positief of negatief referentiekader maakt. Vervolgens zullen we de klassepositie van het milieu van herkomst als een aparte dimensie in het model opnemen. We zullen er echter van afzien aparte aandacht te wijden aan de dimensie van wat genoemd zou kunnen worden: nationale klasse-

positie, omdat deze dimensie onlosmakelijk verbonden lijkt met het machtspotentieel van een land dat we eerder noemden.

Een laatste opmerking in dit verband heeft betrekking op de tijdsdimensie bij de evaluering van aandelen in sociale goederen. Een klassepositie bijvoorbeeld, kan 'hoog' zijn, maar onderhavig aan een neerwaartse druk door de toegenomen concurrentie van rivaliserende groepen. In de schema's die we hieronder zullen gebruiken, zullen we deze op- en neerwaartse druk met pijlen aangeven, terwijl we de hoog-laag-indeling zullen aangeven met een plus- of minteken.

III VERSCHILLENDE SOCIAAL-POLITIEKE ARENA'S²

Teneinde enige belangrijke parameters te kunnen bepalen van de structurele situatie waarin zich de concurrentiestrijd afspeelt om aandelen in sociale goederen, zullen we een begrippenpaar gebruiken, dat door Huntington is ontwikkeld, onlangs nog in zijn *Political Order in Changing Societies*³. Hij richt zich op de verhouding tussen de mate van participatie in het politieke proces en de mate van institutionalisering van dit proces. Participatie introduceert een veelheid van sociale belangengroepen in de politieke arena. De wijze waarop deze ontwikkeling wordt opgevangen, stelt ons in staat politieke structuren in twee typen in te delen: *civic* en *praetorian*. Het centrale onderscheid kan als volgt onder woorden worden gebracht. Huntington noemt samenlevingen *civic* wanneer het optreden van sociale belangengroepen in de politieke arena gekenmerkt wordt door het feit dat gebruik wordt gemaakt van bestaande toegangswegen, en van erkende pressiemiddelen, en dat, binnen zekere variatiegrenzen, een evenwicht of een rangorde bestaat in invloed van rivaliserende belangengroepen; in praetoriaanse samenlevingen daarentegen is juist deze structurering of institutionalisering een belangrijke inzet van de concurrentiestrijd. De strijd kan de vorm aannemen van het behoedzaam aftasten van de tegenstander als in de situatie van de West-europese democratieën aan de vooravond van invoering van het algemeen kiesrecht, die bijvoorbeeld door Lipset en Rokkan onderzocht is⁴, een ontwikkeling die volgens hen in sommige landen geleid heeft tot de institutionalisering van het wederzijdse wantrouwen in de vorm van evenredige vertegenwoordiging. De strijd kan ook

² Wij kiezen het woord arena om de nadruk te leggen op het element van wedijver tussen belangengroepen in sociale situaties.

³ S. P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press, 1967; spec. pp. 78-93 en hoofdstuk 4.

⁴ S. M. Lipset and S. Rokkan, (eds.), *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press, 1967.

trekken vertonen die meer in overeenstemming zijn met de connotatie van gewelddadigheid van het begrip praetorianisme. In dat geval leggen de rivaliserende partijen zich geen beperkingen op in de strijd om de politieke macht.

Ongeacht de mate van participatie, kunnen samenlevingen hetzij *civic*, hetzij praetoriaans zijn. In de navolgende analyse zullen we de werking van ons theoretische model nagaan in drie arena's die praetoriaans zijn en gekenmerkt worden respectievelijk door een lage graad van participatie (een oligarchische arena), een ietwat hogere graad van participatie (een overgangsarena)⁵ en een hoge graad van participatie (een massa-arena) en tenslotte in een arena die gekenmerkt kan worden als *civic* met een hoge graad van participatie (een participerende arena).

IV DE TOEPASSING VAN HET MODEL

Voor het model wordt toegepast, moet een methodologisch punt aan de orde worden gesteld. Het is een probleem van onderzoeksstrategie welke groeperingen binnen het leger als relevante partijen beschouwd worden in de strijd om grotere aandelen in sociale goederen wanneer het onderzoekfocus gericht is op één mogelijke uitkomst van deze strijd — de militaire staatsgreep. Het zou vanzelfsprekend kunnen lijken de aandacht te richten op het officierscorps vanaf het niveau van de tactische officieren en de lagere rangen niet in overweging te nemen. Een opmerking moeten we dan echter maken. Een algemeen onderscheid tussen de officiersrang en de lagere rangen lijkt te bestaan in het feit dat de officieren in de gelegenheid zijn zichzelf doorlopend te oriënteren op groepen buiten het leger, om niet-militaire contacten te onderhouden en zich informatie te verwerven over ontwikkelingen buiten het leger, mogelijkheden die voor de lagere rangen niet altijd of niet in dezelfde mate bestaan. Zolang deze lagere rangen een groepering vormen die betrekkelijk geïsoleerd wordt gehouden van de ruimere samenleving, vormen ze geen onafhankelijke factor die in overweging genomen moet worden in een strijd die uiteindelijk gericht is op de politieke macht. De enige arena waar de lagere rangen in overweging moeten worden genomen is het leger zelf voorzover de verdeling van sociale goederen binnen het leger insubordinatie of muiterij zou kunnen veroorzaken. En hoewel muiterij een relevant verschijnsel is vanuit ons algemeen theoretische kader, valt het als een verschijnsel dat strikt beperkt is tot het leger buiten

⁵ Huntington noemt deze arena 'radicaal'; wij kozen de term overgangsarena echter op grond van de afwijkende definitie van het begrip radicaal in dit artikel.

het onderwerp van dit artikel.⁶ Het is echter duidelijk, dat wanneer het isolement van de lagere rangen ten opzichte van de omringende maatschappij doorbroken wordt en het algemene peil van informatie en inzicht stijgt, ze wel degelijk een onafhankelijke invloed kunnen uitoefenen, die zowel een rem kan zijn op als steun kan vormen voor voorbereidingen voor militaire inmenging in de politiek. Op sommige implicaties van deze ontwikkeling zullen we ingaan in de analyse van een participerende arena.

In alle overige arena's zullen we ons bepalen tot het officierscorps en de verschillen en overeenkomsten in belangen die optreden tussen wat we globaal zullen noemen de hogere officieren en de lagere officieren.⁷

(1) *Een oligarchische arena* — In een oligarchische arena zijn de enige strijdende partijen rivaliserende facties binnen de oligarchische elite. Ze hebben uitsluitend elkaar in het oog te houden. Het spel dat daaruit voortvloeit zouden we met vrucht kunnen beschrijven in termen van Kaplans analyse van de regels die aan een *balance of power*-systeem ten grondslag liggen⁸. De rivaliserende partijen zijn in wezen elkaars gelijke, omzichtig lichte verschuivingen afwegend in elkaars klasse-, status- of machtsposities teneinde verstoringen in het evenwicht tegen te gaan door de vorming van contra-allianties. In dit spel vormt de staatsgreep, of beter: de paleisrevolutie⁹, een van de

⁶ In de analyse van een participerende arena aan het eind van dit artikel zullen we in het kort ingaan op het verschijnsel mouterij.

⁷ Waar we ons precies de grens denken, is moeilijk te bepalen zonder concrete situaties voor ogen. Het is mogelijk dat het verschil in klassepositie het belangrijkste criterium is; we kunnen de grens dan leggen tussen de kolonel als regimentscommandant en de daarop volgende rang van de brigade-generaal. De mobiliteit tussen deze twee rangen wordt belemmerd door de hogere opleidingsvereisten voor de rang van brigade-generaal — in Nederland Hogere Krijgsschool in plaats van alleen Koninklijke Militaire Academie. We kunnen echter ook denken aan andere situaties waar de scheidingslijnen veeleer horizontaal liggen, in de machtsverschillen tussen territoriale commandanten en een centrale legerleiding. Ook dit kan een centraal criterium zijn dat de verschuivingen in referentiegroepsgedrag in gang zet, zoals aangegeven in het uitgangsmodel.

Zie voor de Nederlandse situatie, wat betreft de verschillen in interne marktpositie tussen de militaire rangen S. v. d. Laan, *De Militaire Organisatie*. Utrecht: Marka Boeken, 1967.

⁸ M. A. Kaplan, *System and Process in International Politics*. New York: John Wiley and Sons, 1957.

⁹ De paleisrevolutie is immers de specifieke verschijningsvorm van de staatsgreep in oligarchische arena's (zie Huntington, *op. cit.*, p. 201). Binnen de oligarchische elite wisselen facties elkaar af in het bezetten van de centrale posten van het politieke systeem zonder dat dit wijdere maatschappelijke gevolgen heeft. *'The top leadership is changed but no significant changes are made in the scope of governmental authority or the scope of political participation.* (Id., *loc. cit.*)

voorhanden middelen om het evenwicht te verschuiven in het voordeel van een van de strijdende partijen.

Het is echter duidelijk, dat het theoretische kader waarvan we in dit artikel uitgaan, niet specifiek geschikt is voor de analyse van zo'n situatie. Begrippen als mobiliteit, ascriptie en *achievements*-criteria, die in het theoretisch kader voorkomen, duiden op de aanwezigheid van in wezen ongelijke partijen in de arena. Daarom zullen we in dit onderdeel de aandacht richten op een situatie waar de opkomst van een industriële en handeldrijvende middenstand aanvankelijk de gevestigde klassepositie bedreigt van de oligarchische elite en uiteindelijk zijn status en macht. We zullen, met andere woorden, een oligarchische arena bestuderen waar de oligarchische elite nog steeds aan de macht is ongeacht de opkomst van de middenstand en pas in het volgende onderdeel de aandacht richten op een arena waar de opkomst van de middenstand o.m. blijkt uit het feit dat ze zich toegang heeft verworven tot het officierscorps in het leger. We kunnen de oligarchische arena als volgt in een schema weergeven:¹⁰

niveau in het leger	klasse:			status:			macht:			
	herkomst	beroep	herkomst	intern	extern	nationaal	herkomst	intern	extern	nationaal
hogere officieren	+↓	+	+	+	+	?	+↓	+	+	?
lagere officieren	+↓	+	+	+—	+	?	+↓	+—	+—	?

Het overheersende beeld is dat beide in het schema genoemde niveaus vooral gedeelde belangen hebben. Als we bovendien aannemen, dat de ongelijke belangen die in het beeld voorkomen berusten op ascriptieve criteria als leeftijd en anciënniteit, voldoende geïnternaliseerd en daardoor onomstreden zijn, dank zij de gemeenschappelijke sociale herkomst en een gedeelde militaire traditie, dan is het onwaarschijnlijk dat deze verschillen aanleiding kunnen vormen tot conflicten binnen het leger. Het is daarom toegestaan om ons de lagere en hogere officieren voor te stellen als één groep die vanuit het bruggehoofd van het leger de dreigende aantasting waarneemt van de gevestigde posities van de oligarchische elite, waarvan ze deel uitmaakt. Deze oligarchische elite zal in de strijd om toegang tot de centra van besluitneming, bijvoorbeeld gecentreerd rond de positie van een koning, in toenemende mate haar toevlucht nemen tot ascriptieve criteria teneinde verder opdringen van de middenstand te voorkomen. Evenzo zullen binnen het leger carrières verbonden worden aan expliciete ascriptieve criteria waardoor de bedreigde elite in het bezit

¹⁰ Voor een verantwoording van de keuze van de verschillende dimensies, zie deel II van dit artikel: Relatieve aandelen en referentiegroepen.

blijft van de militaire commandostructuur en het leger een machtsmiddel blijft van de elite. Een evenwicht in deze strijd kan langdurig zijn, zoals bijvoorbeeld Norbert Elias aantoonde in zijn analyse van het Franse politieke systeem gedurende de zestiende, zeventiende en vroege achttiende eeuw.¹¹

Het schema dat wij hierboven gaven kan steun bieden in het vinden van de strategische punten waar een misrekening van een van de strijdende partijen het evenwicht verbreekt wat de oligarchische elite er toe kan brengen haar militaire machtsmiddelen te mobiliseren. Wij denken met name aan de externe machtsdimensie en de dimensies van nationale status en nationale macht als zulke strategische punten. Een politiek waarin de vorst zich meer openlijk verbindt met de middenstand en daardoor het bestaande machtsevenwicht doorbreekt, vormt een directe aantasting van de relatieve positie van de oligarchische elite. Deze vermindering in haar aandeel kan leiden tot ingrijpen van het leger, speciaal wanneer ook in de internationale politiek misrekeningen worden gemaakt, die door de militairen als een inbreuk op nationale status en macht worden ervaren. Zoals we eerder onderstelden, zijn het met name internationale macht en status die weerklank vinden bij de militairen met hun besef van militaire eer en aansluiten op hun roeping een territorium krachtig te moeten verdedigen.¹²

Wat we tot dusver beschreven zijn de strategische opties van een militair leiderschap dat gekenmerkt kan worden als radicaal rechts (definitie 3), op basis van de stellingen 1, 2 en 3. We zullen ons nu richten op een situatie waar de middenstand zich toegang heeft verworven tot de militaire hiërarchie.

(2) *Een overgangsarena* — We nemen in dit onderdeel aan dat de opkomende middenstand de belangrijkste recruteringsbasis vormt voor

niveau in het leger	klasse:		status:			macht:				
	herkomst	beroep	herkomst	intern	extern	nationaal	herkomst	intern	extern	nationaal
hogere officieren	+↓	+	+	+	+	?	+↓	+	+↓	?
lagere officieren	+↑	+↑	+↑	-	+	?	+↑	+↑	-	?

¹¹ N. Elias, *Ueber den Prozess der Zivilisation*. Basel: Verlag Haus zum Falken, 1939. Zie ook: Barrington Moore Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (1966). Beacon Paperback. Boston: Beacon Press, 1967; hoofdstuk II.

¹² Zie over dit punt speciaal M. Janowitz, *The Professional Soldier*. New York: The Free Press, 1960; Hoofdstuk II en *passim*.

het midden-niveau van het officierscorps. We kunnen de situatie als volgt weergeven:

We vinden hier binnen het officierscorps de vertegenwoordigers van twee groepen, die in de samenleving in een situatie van conflict (definitie 3) tegenover elkaar staan. We verwachten dat deze situatie echo's zal hebben in de context van het leger. De toplaag in het leger zal ascriptieve criteria gaan benadrukken voor de bezetting van topposities in het leger, daarmee de interne marktpositie van de lagere officieren aantastend. De ascriptieve criteria zullen niet langer strikt in termen van leeftijd en anciënniteit zijn, maar vooral sociale herkomst benadrukken. De militaire top zal bovendien trachten via een versteviging van haar toegang tot de besluitvormende instanties het verlies in macht van haar sociale recruteringsbasis tegen te gaan. De hogere officieren kunnen wederom gekenmerkt worden als de vertegenwoordigers van het rechts-radicalisme in het leger.

De lagere officieren in dit voorbeeld zijn de vertegenwoordigers van een sociale laag die getuige de klasse- en machtsdimensies in opkomst is, maar die het nog ontbreekt aan status. De reacties daarop van de sociale topklasse ondervinden ze binnen het leger in hun promotiekansen, toegang tot de interne machtscentra en via deze tot de externe machtscentra.

De niveaus van zowel de lagere als de hogere officieren zijn op grond van deze gegevens beide onderhevig aan radicaliserende factoren, evenals de ruimere groeperingen in de samenleving waaruit ze gerecruteerd zijn. Hoewel, in beginsel, beide niveaus het middel van de staatsgreep ten dienste staat teneinde de strijd in zijn voordeel te beslissen, is het zonder verdere gegevens niet uit het model af te leiden welke van beide rivaliserende maatschappelijke groepen van haar bruggehoofd in het leger gebruik zal maken.

Een zo'n gegeven vormen de alternatieve strategieën die beide sociale groeperingen buiten het leger ten dienste staan om hun doel te bereiken. Wanneer de mogelijkheden van de opstrevende klasse een vuist te maken voornamelijk bestaan uit haar bruggehoofd in het leger als haar best georganiseerde voorhoede, neemt de waarschijnlijkheid toe dat plannen voor een staatsgreep worden beraamd. Opnieuw van belang zijn hier de strategische misrekeningen van een van beide partijen, die inwerken op de afweging van het machtspotentieel van de tegenstander. Buitenlandse politieke of binnenlandse economische ontwikkelingen bijvoorbeeld kunnen de positie van de topklasse zowel in haar status- als machtsdimensie aantasten. Er kan, in Parsoniaanse termen, een machtsdeflatie optreden. Sociale groeperingen zeggen hun loyaliteit jegens de topklasse op en vormen een reservoir van ontevredenheid dat bij kan dragen aan het machtspotentieel van de opkomende sociale laag waaruit de lagere officieren gerecruteerd

zijn. Deze ontwikkeling is een eerste verwijzing naar de werking van stelling 6. We zullen nu meer systematisch een voorbeeld behandelen van de alliantie-mogelijkheden die stellingen 5 en 6 bieden.

(3) *Een massa-arena* — Het kan nuttig zijn om in het volgende onderdeel de situatie in de ontwikkelingslanden voor ogen te houden als een specifiek empirisch kader dat het geschetste ideaal-type van een massa-arena benadert. Een aantal auteurs als Apter, Bendix, Shils en Pye,¹³ heeft gewezen op het feit dat in ontwikkelingslanden de hiërarchieën van het leger en de overheidsbureaucratie belangrijke kanalen van sociale mobiliteit vormen. Dit stelt ons in staat het officierscorps te beschouwen als een groepering die gekozen heeft voor individuele mobiliteit binnen het systeem. Om een waardebelaste aanduiding te gebruiken: ze zijn 'klasseverraders' in de zin dat de uitstippeling van hun toekomst geen oriëntering inhoudt op een ruimere groep, die met hen een uitgangspositie deelt. De toelating en snelle opklimming van de officieren is toe te schrijven aan de uitbreiding van het aantal vacante posities na verwerving van de nationale onafhankelijkheid.

In dit verband kunnen we ons een aantal alternatieve situaties voorstellen die een proces in gang zetten als aangegeven in onze serie stellingen. In de eerste plaats kan er een groep hoge officieren bestaan die hun opleiding hebben ontvangen in de nadagen van het koloniale regime. In ruimer maatschappelijk verband kan deze groep deel uitmaken van een verwesterde elite die zich haar positie verworven heeft onder bescherming van de koloniale macht. De elite-groep officieren nu kan haar positie bedreigd achten door de snelle toeneming in mobiliteit van onderop. Deze primaire mobiliteit schept immers aanspraken en verwachtingen, gericht op het herstel van rangevenwicht dat door de primaire mobiliteit doorbroken is. De aanspraken kunnen betrekking hebben op carrièremogelijkheden, uitbreiding van zeggenschap binnen het leger en van de toegang tot de politieke besluitneming.¹⁴ De reactie van de hogere officieren kan

¹³ D. Apter, *The Politics of Modernization*. Chicago: The University of Chicago Press, 1965; Hoofdstukken 4 en 5.

R. Bendix, *Nation Building and Citizenship*. New York: John Wiley and Sons, 1964. E. Shils, 'The Military in the Political Development of the New States', in: J. J. Johnson (ed.), *The Role of the Military in Underdeveloped Countries*. Princeton: Princeton University Press, 1962; p. 17.

L. W. Pye, 'Armies in the Process of Political Modernization', in: J. J. Johnson, *op. cit.*; pp. 83, 84.

¹⁴ Zie met name M. Janowitz, *The Military in the Political Development of New Nations*. Chicago: The University of Chicago Press, 1964; pp. 70 e.v., waar hij ingaat op deze intergenerationale kloof tussen jongere en oudere officieren. Hij wijst er op dat het promotiesysteem, gebaseerd op verschillen in

zijn een benadrukking van ascriptieve criteria, zoals een bepaalde etnische herkomst, het bezocht hebben van bepaalde buitenlandse militaire opleidingsinstituten, anciënniteit. Daarmee treedt een toenemende blokkering op van de secundaire mobiliteit. De primaire mobiliteit echter, geboden door de kanalen van leger en overheidsbureaucratie, heeft bij de achterblijvende niet-mobielen een gevoel van relatieve deprivatie gewekt, te sterker naarmate groter aantallen uit hun midden ontsnapten.

Een soortgelijke situatie kan ontstaan zonder de aanwezigheid van een oligarchische verwesterde elite in een massa-arena. Het gegeven van de onbelemmerde concurrentiestrijd in de samenleving om de sociale goederen klasse, status en macht, dat geïmpliceerd is in het begrip praetorianisme, kan op zichzelf al het ontstaan verklaren van een blokkering van de aspiraties van elk van de strijdende groepen. Geen ervan is in staat alleen zijn doeleinden te bereiken en kan daarom een versterking van zijn concurrentiepositie zoeken in allianties met groepen relatief gedepriveerden. Een dergelijke situatie kan aldus worden weergegeven:

niveau in het leger	klasse:		status:				macht:			
	herkomst	beroep	herkomst	intern	extern	nationaal	herkomst	intern	extern	nationaal
hogere officieren	↑↓	+	↓↑	+	+	?	↓↑	+	+	?
lagere officieren	↑↓	+—	↓↑	+—	+	?	↓↑	+—	+—	?

Wat hier is aangegeven is de concurrentie tussen voorhoedes in primaire mobiliteit, waarin geen der voorhoedes een duidelijk voordeel heeft boven een der andere. In deze algemene concurrentiestrijd

interne status, de desintegrerende gevolgen van deze kloof kan tegengaan. Het is een bekend thema in de Marxistische maatschappij-critiek dat verschillen in status een machtig middel zijn in handen van de machthebbende klasse om hun potentiële klassetegenstander te verstrooien. Verrassend genoeg maakt Apter een opmerking waarbij hem een opvatting van status in deze zin voor ogen moet hebben gestaan:

Whereas class tends to promote solidarity amongst its members, status tends to drive individuals apart and to isolate them in an infinitely extended system of small-scale differences that become the basis of competition.

(Apter, *op.cit.*; p. 125).

Het is een feit dat status als een sociaal goed zich leent tot meer verfijnde verdeling en gebruikt kan worden om sociale groeperingen met lage klasse- of machtsposities te beletten allianties aan te gaan. Volgens onze stellingen echter kunnen statusverschillen gedeactiveerd worden zodra mobiliteit langs klasse- en machtsdimensies geblokkeerd raakt. Bovendien kan een stelsel van verfijnde statusverschillen binnen de context van een organisatie als het leger zeer wel samengaan met veel grover statusverschillen in de samenleving als geheel, zodat deze laatste kunnen samenvallen met klasse- en machtsverschillen.

is de beheersing van de militaire commandostructuur strategisch belangrijk, voorzover ze een beslissend voordeel in de strijd kan betekenen. Daarom mogen we verwachten dat de strijd zijn weerslag zal vinden binnen het leger. Hogere en lagere officieren kunnen onderling allianties aangaan op basis van gemeenschappelijke verbondenheid met een der strijdende partijen in de samenleving, en daartoe verschillen in militaire rang die tussen hen bestaan deactiveren. Berekening van de gevolgen van een bepaald verloop van de strijd voor bijvoorbeeld carrièrekansen en macht door groepen binnen het leger, leidt die groepen tot een besef van gedeelde belangen. We mogen bovendien verwachten dat, zolang de strijd voortduurt, elk der strijdende partijen zal trachten zijn aanspraken te verstevigen met een aantal ascriptieve criteria, die ze tevens in staat stellen rivaliserende aanspraken als ongerechtvaardigd en illegitiem af te doen. We zouden deze ontwikkeling kunnen samenvatten door te zeggen, dat de groeperingen wier opwaartse mobiliteit geblokkeerd wordt, zich hun 'klasse-solidariteit' bewust worden en het 'klasse-verraad' opheffen door hun oriëntering op individuele stijging binnen het systeem op te geven en een alliantie aan te gaan met groeperingen met wie ze vergelijkbaar kleine aandelen in sociale goederen gemeen hebben. De relatieve deprivatie van de niet-mobielen biedt het voorname aangrijpingspunt voor hun mobilisering.

De feitelijke samenstelling van de alliantie is een functie van de ascriptieve criteria die in de strijd gehanteerd worden. De opwaarts mobiele personen die aan de invloed van ascriptieve criteria worden blootgesteld, worden als het ware teruggeworpen op sociale aggregaten waarmee ze bepaalde kenmerken gemeen hebben. In dit proces ontstaat een sociale identiteit in termen van deze kenmerken. Een belangrijke functie kan hier echter vervuld worden door het leiderschap van dergelijke groepen verwerpen, voorzover het zich in staat toont de enge identiteit op basis van ascriptie te boven te komen, die de samenleving het heeft opgedrongen, en allianties te zoeken met sociale groeperingen die op basis van andere ascriptieve criteria even kleine aandelen in de sociale goederen hebben.

Zodra zich dergelijke allianties vormen, leveren ze officieren de ruimere maatschappelijke aanhang voor de beraming van een staatsgreep. Lukt een staatsgreep, dan zijn de gevolgen tweërlei. De subversieve officieren hebben de obstakels uit de weg geruimd voor hun stijgingsaspiraties, terwijl, aan de andere kant hun politieke aanhang zich via hen toegang heeft verworven tot de centrale besluitnemende instanties.

(4) *Een participerende arena* — Een participerende arena vertoont enige kenmerken, die voor ons betoog van belang zijn:

a. — Er bestaan geen formele verschillen meer in politieke participatie tussen bevolkingsgroepen. De participatie zelf verloopt langs welomlijnde wegen. Zowel de strijd om toeneming van de participatie als om de specifieke modus ervan is gestreden. Conflicten van deze aard in de samenleving zijn niet langer een belangrijke parameter van het gedrag van militaire elite-groepen.

b. — De homogeniteit van elites in termen van sociale herkomst is afgenomen. De eenheid in optreden en instelling, die we binnen sectoren van grote, complexe organisaties kunnen waarnemen, moet veeleer in verband worden gebracht met gedeelde professionele belangen en gedeelde carrière-ervaringen. De toenemende professionalisering van taken binnen een organisatie heeft tezamen met de toenemende divergentie van vereiste bekwaamheden geleid tot een sterke nadruk op *achievements*-criteria. Carrière-lijnen binnen grote organisaties als het leger zijn toegenomen in aantal en verscheidenheid; hetzelfde geldt voor de elites en de gradaties in gezichtspunten die we aan de top vinden. Daarom is het niet langer nodig sociale herkomst als een aparte dimensie in het model op te nemen.¹⁵

c. — Binnen het leger kunnen de lagere, niet-officiersrangen niet langer beschouwd worden als van geen belang voor militaire planning. In minder ontwikkelde politieke arena's kon het isolement ten opzichte van de omringende samenleving van de lagere rangen er toe dienen hun beperkte individuele horizons te bestendigen. Een participerende arena echter, met name een democratische, brengt een verwijding van horizons teweeg, ook onder de lagere militaire rangen, door ruimere informatie en een grote wereldwijsheid. De lagere rangen zijn minder geïsoleerd. Ze kunnen zich in toenemende mate als normale burgers op de hoogte stellen van informatie. Er is een toenemende aandacht voor de burgerrechten van de soldaten. Deze ontwikkelingen hebben er toe geleid dat de lagere rangen een onafhankelijke factor

niveau in het leger	klasse:			status:		macht:	
	intern	extern	nationaal	intern	extern	nationaal	
hogere officieren	+↓	+	?	+	+↓	?	
lagere officieren	+—	+	+—	?	+—	?	
niet officiers-rangen	—	—	—	?	—	?	

¹⁵ Zie voor deze opmerkingen, die in wezen teruggaan op Mannheimiaanse inzichten, Janowitz, *Professional Soldier*; p. 7:

Modern technology has produced such a high level of specialization that men are likely to think of themselves as members of a specific skill group, rather than as members of a social class.

Zie ook: K. Lang, 'Military Organizations', in: J. G. March (ed.), *Handbook of Organizations*. Chicago: Rand McNally, 1965; p. 841.

vormen in de strategische overwegingen van conflicterende partijen. Op enige implicaties van deze ontwikkeling zullen we nog ingaan. De klassepositie van de hogere officieren is onderhevig aan een voortdurende neerwaartse druk door de toegenomen rol van burger-specialisten in zaken als militaire strategie, wapensystemen, de analyse van politiek-militaire ontwikkelingen in de internationale arena. De opleiding en kennis van de hogere officieren zijn onderhevig aan snelle veroudering. Dit zal het scherpst ervaren worden in het geval van wat Janowitz noemt: de heroïsche elite.⁶¹ Zowel de managers- als de technische elite is in staat de dreiging van snelle technologische verandering te ontgaan door te opteren voor burger-carrières buiten het leger. De heroïsche elite echter heeft geen vergelijkbare externe marktpositie; daardoor is de ondermijning van haar interne marktpositie van directe invloed op haar algemene klassepositie.

Met betrekking tot de externe macht is de situatie vergelijkbaar. Los van het feit dat het vinden van toegang tot de centra van politieke besluitneming op zichzelf een ontzaglijk ingewikkeld spel is geworden, is er opnieuw de toegenomen concurrentie van burger-experts die de situatie verder compliceert. Zoals ontwikkelingen binnen het Pentagon illustreren, is er een lange-termijnontwikkeling naar een toenemende macht van burger-experts, al treden korte-termijnvariaties op in de mate van niet-militaire zeggenschap, afhankelijk van de partij die aan het bewind is en de persoon van de *secretary of defense*. De toeneming van het aantal toegangswegen waarlangs het leger gehoor kan vinden voor zijn standpunten, kan echter als tegenwicht dienen tegen de toeneming in burgerlijke zeggenschap. Wanneer een toegangsweg geblokkeerd raakt, zijn er andere wegen. Om er enige te noemen: de directe belangenbehartiging binnen het departement van defensie is een zo'n weg, de penetratie met pressiegroepen van de legislatieve macht, de mogelijkheid druk uit te oefenen via industrieën die belangen gemeen hebben met het leger, de mogelijkheid de publieke opinie te beïnvloeden en te mobiliseren zijn andere wegen.

Met betrekking tot status, tenslotte, lijken empirische gegevens aan te tonen¹⁷ dat met name het middenniveau van het officierscorps een betrekkelijk lage externe status heeft.

Het beeld lijkt tot dusver niet het plannen van een staatsgreep te

¹⁶ Janowitz, *Professional Soldier*; hoofdstuk 2 en *passim*. Op pagina 21 vinden we de volgende omschrijving:

The heroic leader is a perpetuation of the warrior type, the mounted officer who embodies the martial spirit and the theme of personal valor. Naast de heroïsche onderscheidt Janowitz een *managerial* en een technische elite, beide belichamingen van meer recente tradities van leiderschap binnen de militaire organisatie.

¹⁷ Janowitz, *idem*; p. 225 e.v.

rechtvaardigen door welke rang ook binnen het leger. Een staatsgreep is in zekere zin een uiterste middel; het gebruik ervan toont aan dat geen van de alternatieve, niet-gewelddadige wegen het leger voldoende toegang bood tot de centrale politieke instanties. Zelfs als deze, uiterst onwaarschijnlijke situatie zich zou voordoen, dan nog zouden we mogen verwachten dat dit alleen de groepen binnen het officierscorps diepgaand zou raken, die zich in hoge mate met het leger vereenzelvigd hebben. Zoals we echter eerder aangaven, bestaan met name op het middenniveau van het officierscorps — dat overigens het grootste deel van het officierscorps uitmaakt¹⁸ — mogelijkheden voor alternatieve carrières die de vereenzelviging met het leger kunnen verminderen. Daarom kunnen we stellen, dat, wil een militaire staatsgreep een redelijke mate van steun ondervinden binnen en buiten het leger, een aantal bijkomende ontwikkelingen zich moeten voordoen.

a. — We kunnen ten eerste aan ontwikkelingen denken die rechtstreeks van invloed zijn op de evaluering door militairen van de nationale status en macht, als bijvoorbeeld een verdrag met een tegenstander tegen het advies van de militairen.¹⁹ Een dergelijk verdrag kan gesloten worden op basis van brede politiek-strategische overwegingen, terwijl de militairen op basis van militair-strategisch denken het verdrag als regelrechte capitulatie kunnen kenmerken. De dimensies van nationale macht, nationale status, externe status van de militairen alsook hun gevoel van eigenwaarde vertonen alle een neergang. We kunnen denken aan de reacties van elementen binnen het Franse leger op de verdragen van Genève en Evian. Het is niet dwaas om te veronderstellen dat ook binnen het Amerikaanse leger een reactie zal optreden nu de regering vrede zoekt door onderhandeling op een moment dat de militairen het tij in hun voordeel gekeerd denken te hebben.²⁰

b. — Sociale en economische ontwikkelingen kunnen een reservoir van rechts radicalisme creëren, dat de aanhang kan verschaffen voor een militaire staatsgreep. We denken met name aan economische ontwikkelingen waarin de economische macht verschuift van kleine naar grote ondernemingen — een proces waarin bovendien de collectieve onderhandelingspositie van de vakbeweging en daarmee de toegang van de factor arbeid tot de centra van politieke macht toe-

¹⁸ Janowitz, *idem*; p. 64 e.v.

¹⁹ Een interessante 'studie' van het plannen van een militaire staatsgreep, uitgelokt door een dergelijke ontwikkeling, wordt geboden in de film *Seven Days in May* van John Frankenheimer, gebaseerd op een scenario van Rod Serling.

²⁰ Een belangwekkende illustratie wordt gegeven in *The New York Times*. *The Week in Review*, 'Vietnam: Search and Destroy' 13 april 1969.